

PRVI ZVEZEK KOROŠKEGA SLOVARJA

Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten 1, A-B. Österreichische Akademie der Wissenschaften – Philosophisch-historische Klasse, izdala Stanislaus Hafner in Erich Prunč, Dunaj 1982, 221 str.; Schlüssel zum »Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten«, 111. str. + zemljevid.

Po metodično dobro premišljenih pripravah je graška skupina slavistov-slovenistov (vodita jo S. Hafner in E. Prunč) s pričujočim zvezkom slovarja začela uresničevati prvi del svojega obsežnega in razvejenega raziskovalnega načrta koroških narečij in koroškega ljudskega jezika sploh; osnovna načela in cilje tega načrta sta predstavila Hafner in Prunč v uvodnem delu publikacije *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten (Grundsätzliches und Allgemeines)*, ki je izšla pred tremi leti v Gradcu (354 str. + zemljevidi); med petimi delnimi nalogami (Prunč jih imenuje Teilziele 1–5) je izdelava slovarja-thesaurusa na prvem mestu. Čeprav se glavne misli ponovijo v *Uvodu* v slovar in nekatere praktične rešitve pojasnjuje »Ključ«, je za razumevanje celotne zamisli kompleksne znanstvene obdelave koroščine nujno, da se bralec seznaní tudi s tem »uvodnim« zbornikom.

Slovenščina na avstrijskem Koroškem živi v posebnih dvojezičnih okoliščinah, kjer se do različne stopnje tudi nemško govoreči Slovenec srečuje v vsakdanjem občevanju s praviloma samo enojezičnim nemško govorečim. Ker je nemščina prevladujoči jezik v upravi, šolstvu in drugod, je slovenščina nenehno izpostavljena nemškemu vplivu, kar se najočitneje kaže prav v besedišču; zato nas ne sme presenetiti prvi vtis o slovarju, katerega podoba se pač ne more ravnati po naši želji, ampak tako ali drugače odsvita jezikovno resničnost. V našem primeru pa slovar ni odvisen neposredno od le-te, saj prevzema in razlaga samo besedje, ki je vsebovano v dialektoloških obravnavah (ožjih in širših) in v narečnih besedilih. Med deli, ki sta gotovo pomnožili bolj ali manj asimilirane nemške prvine v slovarju, sta nedvomno disertaciji o nemških izposojenkah (Zerzer, Nogradnik), medtem ko npr. Šašlova narečna besedila (Šašel – Ramovš, *Narodno blago iz Roža*, Maribor 1936–1937) kažejo v drugačno smer.

Sestavljavci slovarja so si v naslovu izbrali ime »thesaurus«, ki bi utegnil koga zavesti v misli, da gre za popolno zajetje koroškega besedišča; toda temu cilju se bodo približali šele ob koncu celotne raziskave, ko bodo posneli tako rekoč »v živo« vso pisanost slovenskega jezikovnega izraza v 220-ih glavnih in 43 pomožnih informacijskih točkah na avstrijskem Koroškem, kjer še živi slovenska beseda. Za zdaj so avtorji dosegli »izčrpnost« s tem, da so iz literature o koroških narečjih in iz narečnih besedil skrbno izpisali vso leksiko, jo uredili in slovarsko obdelali; ta fond so precej obogatili z navajanjem sopomenk (te so posebej zaznamovane), ki so jih že doslej zbrali na terenu, deloma pa so sad jezikovne kompetence sestavljavcev, koroških domačinov. Na zemljevidu, ki je dodan »ključu«, so označene inform. točke (220) od Potoč pri Labotu na vzhodu do Potoč pri Šmohorju v Ziljski dolini; posebej so zarisana širša območja, za katera obstajajo opisi: za Ziljo Paulsen (glasoslovje, dis., Dunaj 1935), za rožanščino Scheiniggova obravnava iz leta 1882, za celovški »bazen« monografija Sturm-Schnablove, za Podjuno Isačenkova dis. (Dunaj 1933) in dve objavi v *Revue des Etudes Slaves* ter novejša izčrpnjša monografija o narečju jugovzhodne Podjune P. Zdvoca, za obirsko narečje dis. L. Karničarja (Gradec

1979). Med raznovrstnimi prispevki o govoru posameznega kraja so na karti zabeleženi: Logarjev in Riglerjev zapis za Slovanski lingvistični atlas (OLA), Logarjevi dialektološki študiji za Kostanje in Knežo, Neweklowskega naglasne obravnave in opis govora v Bilčovsu, Zerzerjeva in Nogradnikova dis. o izposojenkah, Scheiniggov Obraz rožanskega narčja (Kres 1881, 1882), Šašel-Ramovš, Narodno blago iz Roža ter Isačenkova študija o narečju vasi Sele in Tesnièrova razprava o podjunskih nosnikih. Skupno je na seznamu virov za slovar nad sto enot, med katerimi je najstarejša Jarnikova iz leta 1842 (Obraz slovenskoga narčja u Koruškoj, Kolo 1). Najbrž bi bilo vredno upoštevati med viri še Josipa Šašla *Rožanski narečni besednjak*, katerega rokopis hrani SAZU (N° II 24205) in ga citira celo O. N. Trubačev med viri za Ètimologièeskij slovar' slavjanskih jazykov (praslavjanskij leksièeskij fond), I, Moskva 1974, str. 14.

Avtorji so tudi pojasnili, zakaj so izbrali v naslovu termin »Volkssprache«; gre tedaj za vse oblike ljudskega jezika (slovenskega) na Koroškem, kar pomeni, da so vključena vsa narečja, kakor tudi vse socialne in nadnarečne pogovorne plasti razen knjižnega jezika.

Pri oblikovanju geselskih èlankov so sestavljavci izbrali tale postopek: gesla navajajo v poknjženi (standardizirani) obliki, za kar so izdelali zanesljiva pravila, v takšni obliki so tudi drugi navedki v geslu (tudi vse, kar je dodano na podlagi jezikovne kompetence sestavljavcev (sopomenke)), razen seveda besednega in besedilnega gradiva, ki je vedno natanèno »pasportizirano«. Veliko truda, znanja in delovne discipline je bilo potrebne za uskladitev neštetihi transkripcij, ki so se nabrale v desetletjih in so se zdaj nakopièile pred avtorji. V obliki tabel so spravili vso množico znamenj v pregleden razpored, tako da se uporabnik lahko razmeroma hitro znajde.

Posamezni razdelki v geselskem èlanku so oznaèeni s posebnimi znamenji, tako da je tudi tu preglednost dobra. Gradivo je treh vrst: iz t. i. virov, iz jezikovne kompetence avtorjev, iz slovarjev. Vsak geselski èlanek se konèa z navedbo, ali je beseda tudi v Pleteršniku, v SP, v SSKJ in ali je v istem pomenu. Precej gesel ima pred seboj številèni kvalifikator 1–5 (èe so ti kvalifikatorji razlièni glede na pomen besede, so dodani ob posameznem pomenu). Te leksikalno-semantiène kvalifikatorje so dodajali sestavljavci na podlagi svoje jezikovne kompetence in ni dvoma, da je bilo pri tem veliko omahovanja; na drugi strani pa je prav to oznaèevanje vsaj nekoliko omililo »vpadljivost« nemških izposojenk. Gesla brez oznake so splošno v rabi, normalna, neoznaèena, npr. *apno*, *arcnija*; gesla s šte. 1 so normalna za posamezna strokovna podroèja, npr. *avskunft*, *avfpassati*; gesla s šte. 2 so prišla v govor iz nemške šole, administracije ipd., so sicer inovacija, vendar se dobro ujamejo z normo koroškega ljudskega jezika, npr. *ajnfarshtonten*, *arcelati*; s šte. 3 so oznaèene novinke iz nemščine ali nekoroške slovenščine, ki jih govorec uporablja za aktualizacijo in se že približujejo t. i. citatnim izposojenkam, npr. *ampak*, *ah bos*; s šte. 4 so oznaèena gesla, ki pomenijo spontane individualne neologizme v dvojeziènem jezikovnem stiku, npr. *arfolg*, *aport*; oznaèba s kvalifikatorjem 5 pomeni, da besede ni bilo mogoèe uvrstiti v nobeno od prejšnjih skupin, npr. *bosar* = voda. Še nekaj primerov iz slovarja: *ajfarsuht* (3), *ajgenšoft* (4), *ajnperufati* (1), *ajston* (3), *ambos* (1), *bohenendhajzel* (4), *avsnoma* (2) itd.

Slovarju dodani Schlüssel-Ključ obsega vse razlage in navodila za ustrezno uporabo slovarja: zgradba in oblikovanje geselskega èlanka, pravila standardizacije, transkripcijske konkordance, zemljepisni parametri (mreža informacijskih toèk), viri in literatura itd.

Slovar je tudi v tehniènem pogledu vzorno natipkan in razmnožen, v njem praktièno ni napak, opazil sem le nekaj drobnosti, npr. Kidriè J. nam. F. (Ključ, 94); Volkssprache in Kärntens nam. in Kärnten ali samo Kärntens (Thesaurus, Einleitung, 1. odstavek); *sodèda* nam. *sosèda* (Thes., str. 185, citat iz ŠR 39); *Lud slowiański* nam. *Lud slowiański* (Ključ, 98, pri Rae); Bezlajev etim. slovar je izšel z letnico 1976 (Ključ, 100).

Sestavljavcem slovarja (E. Prunč, S. Hafner, L. Karničar, H. Pfandl s sodelovanjem Nata-sche Grilj, Monike Junker in Barbare Lex) želimo, da bi uspešno (kot doslej) nadaljevali in končali delo pri Thesaurusu in uresničili še druge cilje svojega za slovenistično in sla-vistično jezikoslovje tako pomembnega načrta.

Franc Jakopin
Znanstvenoraziskovalni center SAZU v Ljubljani

OBDOBJE REALIZMA V SLOVENSKEM JEZIKU, KNJIŽEVNOSTI IN KULTURI

Tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu, Mednarodni simpozij 1981, izdano v Ljubljani 1982, 538 str.

Tudi zbornik 42 razprav in predavanj z znanstvenega simpozija o realizmu v Ljubljani je urejen po že uveljavljenem načelu: od slovenistike k širšim temam, od tipološke in splošne problematike k specifični. Sorodnosti in kontinuiteta s prejšnjima zbornikoma – razsvetljenstvom in romantiko – so opazne na več ravneh: širok krog predavateljev, njih najrazličnejši pogledi in teorije, številna nova odkritja, samonikle interpretacije in na-sprotujoča si mnenja, celostni pregledi ob ozko specifičnih problemih.

Realističnost na posameznih zvrstnih področjih je obravnavalo kar pet avtorjev; opozar-jali so na realistične značilnosti, ki doslej v slovenskem kontekstu še niso bile poudarjene, pomenijo pa v marsičem pot k novi interpretaciji in preformulaciji dosedanjih naj-splošnejših gledanj. O tipologiji realizma na splošno postavlja *Boris Paternu* tele sklepe: pojem realizma se je zaradi različnih interpretacij že zelo zrelativiziral, zato ga je nujno treba historizirati in omejiti na 19. stoletje. Tako pojmovani realizem ima v slovenski li-teraturi določene značilnosti, kot so: teoretična preusmeritev k prozi, vendar se dejansko znaki realizma pojavljajo najprej v liriki zaradi predhodnega neravnovesja v razvoju zvr-sti; sprejemanje resničnosti prek načela idealizacije, tako v vsebini kot v jeziku, znano tudi kot formula o idealnem realizmu; vrsta nadpovprečnih avtorjev brez izrazito vodil-nega. Slovenski realizem je neizdelan in neizrazit, odprt pritiskom različnih stilov, na vsak način vidnejši tok razvoja v realizem teče po kratki prozi, medtem ko daljša zaostaja in je znatno manj odprta stilnim in idejnimi novostim.

Paternujevo razpravo dopolnjuje *Matjaž Kmecl* z razmišljanjem o realizmu v slovenski prozi. V bistvu govori o podobnih problemih, ki jim dodaja svojo interpretacijo: idealiza-ciji slovenskega realizma vidi vzrok v gospodarski in politični revščini slovenskega meš-čanstva, ki je bilo prisiljeno graditi svojo moč na morali, etičnih principih, ideji, zato je tudi slovenska literatura izoblikovala in gojila vsaj tri značilne ideološke sisteme, mite: mit o narodovi moči in pomembnosti, zlasti v zgodovinski pripovedi, mit o očarljivosti in uspešnosti mladega, revnega slovenskega izobraženca, in mit o metafizičnem kaznovanju pregreh, dokaz družbenozgodovinske šibkosti. Ugotavlja, da je v prozi vseskozi prisotna razpetost med idealnim in realnim – kamor je silil celotni evropski in slovenski razvoj – da obstaja tudi v kratki prozi opozicija med sliko in novelo, pri prvi je ideološkost sekun-darna, pri drugi, ki so jo narekovale modne potrebe, primarna. Podobna razmerja so tudi v romanu med osrednjo in stranskimi snovmi.

Z liriko v realizmu se ukvarja *France Bernik*. Analizira realistično nerazpoloženje do li-rike pri Levstiku in Levcu, nujno pojmovanje o subjektivnosti in necelotnosti lirike po-